

МИРИС ЖЕНЕ У БИБЛИОТЕЦИ: ФЕМИНИСТИЧКИ ЧАСОПИСИ У СРПСКОЈ ПЕРИОДИЦИ: 1918–1945

Сажетак: Након Првог светског рата биле су уздрмане, из темеља, све основе друштвеног живота и у таквој ситуацији долази до активирања великог броја жена, које излазе из дотадашњег патријархалног оквира и узимају учешће у јавном и политичком животу. У фокус друштва долази лош положај жене, који изискује ангажман на њеној еманципацији, тј. отварање и решавање женског питања. Следећи свој друштвени задатак „за просвећивање жена и зашти-туњених права“ све време часописи феминистичке оријентације: *Женски покрет* (1920), *Југословенска жена* (1931), *Жена данас* (1936) и *Зора* (1945), који се чувају у фонду Библиотеке града Београда, покушавају да испрате неопходност промене друштвеног положаја жена и саме помажући афирмацију маргинализоване половине човечанства, чија је еманципација први услов за еманципацију целог друштва.

Кључне речи: српска периодика за жене, женско питање, феминизам.

1. Увод

Часописи за жене од самог настанка у центар свог интересовања ставили су жену, чије су поље деловања и исказивања њене, женске, природе ширили протоком времена и неоспорно су допринели њеној пуној еманципацији у друштву. Имали су значајан утицај на јавно мњење, без обзира да ли су концепцијски били просветитељски конвенционални, ослоњени на традиционалне женске вредности или су заступали „радикалне” феминистичке идеје о изједначености са мушкарцима.

Пут од *Домаћице* до *Pro femine*, од 1879. до 1994, је пут којим су прошли женски часописи са задатком да се друга половина човечанства пита и буде део свих решења која су дата на животна питања.

1.2. Појам феминизма

Феминизам је појам преузет из француског језика (*Féminisme*), почетком 19. века¹, а почео да се користи 90-тих година 19. века у Енглеској, да би у првој половини 20. века био општеприхваћен.

Феминизам се дефинише као збир друштвених покрета и идеологија чији је циљ дефинисање, успостављање и браћење једнаких политичких, економских, културалних и социјалних права жена. Залаже се за ослобођење жена од насиља, сексизма и традиционалних женских улога (домаћице, супруге, мајке, сексуалног објекта) и за прихватање жене као целокупне личности. Покрет се такође бори за остварење економске и политичке равноправности жена.

1 Забележена је у речнику „Роберт”, 1837. године са значењем да је „феминизам ‘доктрина чији је предмет ширење права и улоге жена у друштву.’ Реч је први употребио Шарл Фурије.“ (Neda Božinović, *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*. (Beograd: „Devedesetčetvrta” i Žene u crnom, 1996), 7).

Карен Офен, једна од најзначајнијих теоретичарки феминизма, дефинисала га је на следећи начин: „Феминизам је назив за свеобухватни критички одговор на свесно и систематско потчињавање жена од стране мушкараца у датом културном контексту.”²

Код Срба Јован Скерлић је први који је употребио термин феминизам у својој студији „Омладина и њена књижевност (1848–1871), изучавања о националном и књижевном романтизму код Срба”, 1906. године.

1.3. Појава феминизма: свет

Феминизам, као теорија и пракса, оспоравао је доминацију мушкараца у друштву и залагао се за укидању политичке, правне, друштвене и културне потчињености жена и један је од важних окосница европске и англоамеричке историје у 19. и у 20. веку. Карен Офен у студији „Европски феминизми: 1700–1950”, проучавајући политички, верски и друштвени контекст појаве феминизма, утврдила је повезаност његове појаве са појавом модерне демократије која је родила либерализам, национализам, социјализам. Заступала је мишљење да је историја феминизма битан део политичке историје света.³ „Просветитељске идеје и искуства револуције и контрареволуције с краја 18. и у 19. веку⁴ утицали су на формулисање

2 Ана Столић, *Сестре Српкиње: појава покрета за еманципацију жена и феминизма у Краљевини Србији* (Београд: Еволута, 2015), 6.

3 „...историја феминизма не припада друштвеној или културној историји.[...] Историја феминизма је родни наратив политичке историје....она проширује значење политичког и онога шта конституише политику”, писала је Карен Офен. (Столић, *Сестре Српкиње: појава покрета за еманципацију жена и феминизма у Краљевини Србији*, 8)

4 На почетку америчке револуције у јулу 1776. године донета је

различитих политичких теорија и пракси и били од велике важности и за обликовање феминистичког дискурса.”⁵

У 19. веку захтеви за равноправношћу жена односили су се на потпуну промену правног статуса жена, право на редовно школовање, економску слободу и политичка права, захтев за моралном реформом друштва и сексуалном слободом, што их је усмеравало ка демократским политичким покретима, не успевајући да у пракси спроведу план еманципације жена јер се и у 20. веку универзална категорија човека превасходно односила на мушкарца.

„Идеје и организовани покрети за еманципацију жена јављају се упоредо са формирањем националних покрета и националних држава а сви женски покрети су, како наводи Гизела Бок, деловали у свом националном контексту. Блиске везе између настајања националних држава утицао је и на начин развоја женских покрета.[...] У неким фазама млади национални покрети и тек створене националне државе су делимично подржавали еманципацију жена пре свега у области образовних политика што је било засновано на идеји да об-

---

Америчка декларација о независности, чији други став гласи: „Сви људи су рођени једнаки пошто их је Створитељ подарио неупитним правима међу које спадају она на живот, слободу и право на срећу.” Први члан Француске Декларације о правима човека и грађанина (1789) гласи: „Људи се рађају и живе слободно и једнаки у правима. Друштвене разлике могу постојати само као опште вредности.” У четвртном члану пише: „Сви грађани су једнаки у очима закона, имају исти приступ јавним положајима, местима и служби, у складу са њиховим могућностима, без обзира на разлике сем у врлинама и надарености.” Декларација о правима човека и грађанина

5 Столић, *Сестре Српкиње: појава покрета за еманципацију жена и феминизма у Краљевини Србији*, 6.

разоване жене, виђене пре свега као будуће мајке, доприносе унапређењу друштва и нације.”⁶

У другој половини 19. века и почетком 20. века у Европи се јавља снажан женски, односно феминистички покрет који је формулисао прецизније захтеве за еманципацијом жена. Међутим, иако је основни захтев феминистичког покрета био заједнички за све оне које су у њему учествовале, начини на које су захтеви за еманципацију формулисани, разликовали су се, као и обично, у зависности од историјског, друштвеног и политичког контекста.⁷

За разлику од англо-америчког феминизма који се фокусирао на остварење једнаких права жена у друштву у коме доминирају мушкарци, тј. у друштву у којем је мушкарац био норма, европски – а нарочито француски, феминизам почивао је на истицању полне разлике у оквиру мушко-женске комплементарности. Разлика између англо-америчког и европског феминизма сводила се на следеће питање: да ли жена треба да буде у потпуности укључена у систем (законски, образовни, културни) који је формиран у складу са мушким потребама или треба узети у обзир посебност жена и осмислити нови, паралелни систем.⁸

---

6 Столић, *Сестре Српкиње: појава покрета за еманципацију жена и феминизма у Краљевини Србији*, 10.

7 Едријан Рич је користио термин „политика места” са значењем да свака жена заузима одређено „место на мапи” које је истовремено и „место у историји”.

8 A. Z. Kolarić, “Rod, književnost i modernost u periodici s početka 20. veka: Žena (1911–1914) i The Freewoman (1911–1912)” (doktorska dis., Filološki fakultet, Beograd, 2015), 123.

1.4. Појава феминизма: Србија

„Тврдња да је феминизам у Србији увезен феномен, идеологија или нешто треће не би требало да умањи значај његове појаве, посебно зато што је [...] реч о покрету који је настао на англосаксонском подручју и који се потом прелио у друге земље у којима је било мање или више спремности да се прихвате његови захтеви.”⁹

Поједине теоретичарке феминизма не одричу извесну аутентичност српског феминизма.¹⁰

„Женско питање” и „женска права” код Срба се озбиљније разматра у кругу представника школоване елите у јужној Угарској и у Кнежевини Србији у другој половини 19. века. У јавни дискурс улази путем штампе, оснивања разних удружења и политичког партијског деловања.

Кључна тачка у захтевима заговорника/ца еманципације жена било је право на образовање, што ће временом родити идеје о нужности промене социјалног, економског и политичког живота жене.

Када је реч о положају жена у друштву, историчарка Ана

9 Столић, *Сестре Српкиње: појава покрета за еманципацију жена и феминизма у Краљевини Србији*, 16.

10 „Свест да у Војводини и Србији постоји континуиет од два века борбе жена за сопствена права јасно потврђује да феминизам овде није увозни производ који се прелива из развијених демократија. Знање о томе да су женска права сада и овде тешко стечена тековина изборена залагањем више генерација наших претходница платформа је за креирање стратегија друштвених промена за садашње и будуће генерације жена.” (Gordana Stojaković, *Rodna perspektiva u novinama antifašističkog fronta žena (1945–1953)*, 177). https://ravnopravnost.org.rs/wp-content/uploads/2017/02/13-rodna_perspektiva_u_novinama_Antifastistickog_fronta_zena_Gordana_Stojakovic.pdf

Столић наглашава да су „прве расправе уследиле [...] тек с јачањем ауторитета државе – Кнежевине Србије и то у два случаја: приликом формулације одредби о наслеђивању које су ушле у Српски грађански законик 1844. године и, нешто касније, у текстовима и педагошким књигама у којима се износила аргументација за школовање женске деце или против њега.”¹¹

Како се често истиче у литератури, „идеја о школованој, образованој жени односила се најчешће на жену – мајку, односно на адекватну припрему жене за материнску улогу у друштву.” Такво разумевање образовања жена водило је ка томе да се (образоване) мајке виде као васпитачице грађана/нације, и еманципација жена доводила се у тесну везу са формирањем нације. Као учеснице борбе за национално ослобођење жене су се залагале за еманципацију и истицале да та еманципација игра битну улогу у ослобођењу земље.¹²

Породица, кућа, улога жене и мајке у српској традиционалној, патријархалној средини је био природни поредак са тачно одређеним особинама које жена треба да има: скромност, послушност мужу и мушкарцу уопште, старијим женама, стидљивост, невиност; да је вешта у гајењу и васпитању исто такве деце, да је добра куварица, да зна да обавља све неопходне послове у кући. Њен живот је био исцртан обавезама углавном у простору четири зида, док је мушкарцу припадао сав остали простор, посебно простор јавне сфере, где за жену

11 Столић, *Сестре Српкиње: појава покрета за еманципацију жена и феминизма у Краљевини Србији*, 30.

12 Ово није само код Срба већ и је и у оним земљама Европе у којима је процес формирања нације био у току, попут Пољске, Чешке, Мађарске. (Kolarić, “Rod, književnost i modernost u periodici s početka 20. veka: Žena (1911-1914) i The Freewoman (1911-1912)”, 124.

није било места, јер се страховало да би то водило моралној пропасти жене, породице и на крају, читавог друштва. Улоге мушкарца и жене су биле јасно дефинисане и омеђене.

„Активност, креативан рад дала је природа мужу, пасиван живот жени[...] Нико не одриче право жени на социјални живот, али она не треба да га тражи у спољашњем свету, колико у раширеном кругу домаћег огњишта.”¹³

Та природом пола одређена улога жене као стубу куће захтевала је нека одређена знања која су се могла стећи само у школи, па је образовање жена била међу првим, ако не и прва тачка, захтева оних снага у друштву које су тражиле побољшање социјалног статуса жене.¹⁴

Темељнија разматрања о улози и месту жене у српском друштву појавила су се крајем 60-тих и почетком 70-тих 19. века.

Још су социјалистички круг око Светозара Марковића¹⁵ и Уједињене омладине српске¹⁶ и Драга Дејановић били први који су говорили и писали о „ослобођењу женскиња, еманци-

13 Столић, *Сестре Српкиње: појава покрета за еманципацију жена и феминизма у Краљевини Србији*, 34.

14 „Циљ претпостављеног образовања жена усмерен је, на први поглед, на нове улоге у оквиру куће и породице. Успешно газдовање кућом захтевал је одређена знања, тако да је практична корист од образовања схватана као пут за унапређење и побољшање породичног живота.” (Столић, *Сестре Српкиње: појава покрета за еманципацију жена и феминизма у Краљевини Србији*, 37.)

15 Светозар Марковић је у предговору „Ослобођење женскиња“ за књигу Џона С. Мила „Потчињеност женскиња” (1871), писао о неопходној еманципацији жена.

16 „.....Скерлић (је) целокупни идејни свет и делатност Омладине у погледу феминизма назвао *националним феминизмом*. ” (Столић, *Сестре Српкиње: појава покрета за еманципацију жена и феминизма у Краљевини Србији*, 22).

пацији Српкиња”, како је захтевала прва српска феминисткиња, а како ју је назвао Јован Скерлић.

2. Часописи и жена

Српска штампа појављује се на политичкој сцени Европе у време османске окупације Србије, и почетке бележи у иностранству, у Венецији 1768. године, када српска култура отвора нову страницу.¹⁷

Од самих почетака штампе код нас, у периодици се налазе странице намењене женама. Часопис Захарија Орфелина *Славено-сербскій магазинъ*¹⁸ (1768) био је уређен „у духу европских гласила тог времена”, који осим литерарних прилога пише и „о улози жене и користи од смокава.”¹⁹ Његовог уредника Неда Божиновић препознаје као првог који је заступао феминистичке ставове.²⁰

Следећи лист у коме је било важних страница за жене у Србији штампан је у Пешти, далеке 1838. године и звао се *Србска новина*, односно *Магазинъ за художество, књижевство и моду*. Конципиран као „забаван, књижевни лист, доносио је и библиографске податке о српским књигама и новинама, литерарне прилоге; практичне поуке. Био је и богато илустрован. То је први српски лист који је обавештавао о моди”.²¹

17 Јован Скерлић, *Историјски преглед српске штампе (1791–1914)* (Београд: издање Српског новинарског удружења, 1911), 2.

18 „Славено-сербскій магазинъ, то ест : собраніе разныхъ сочиненій и переводовъ къ пользъ и увеселенію служащихъ“ Орфелинов био је најстарији часопис у Срба и свих Јужних Словена.

19 Милица Кисић, *Српска штампа 1768–1995: историјско-библиографски преглед* (Београд: Медија центар, 1996), 53.

20 Вођиновић, *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*, 5, 23.

21 Кисић, *Српска штампа 1768–1995: историјско-библиографски пре-*

Под утицајем просветитеља Доситеја Обрадовића и Вука Караџића и усвајањем Хатишерифа (1830), у Србији период 1840–1870. је време ширења писмености међу женама што је била елементарна претпоставка настанка и развитка женских часописа.

Први такви часописи (*Воспитатель женский*, Београд, 1847; *Домаћица*, Београд, 1879; *Српкиња*, Панчево, 1882; *Женски свет*, Нови Сад, 1885; *Српски помодар*, Нови Сад, 1872; *Базар*, Београд, 1883), настају најпре у Србији, док су бројнији у Војводини, тада ближеј Европи и чије становништво је економски јаче, што је од пресудне важности за трајање часописа, о чему говори историја српске штампе када су се многи листови гасили, јер уредници и власници нису могли да покрију трошкове штампања, а малобројни читаоци-пренумеранти били су сиромашни.

Без обзира на њихов садржај²², [...] најважнија функција, часописи су били гласила која су стварала могућност да жене пишу и укидају једнодимензионалност погледа о женским мо-

---

глед, 57. Слободанка Пековић у студији „Часописи по мери достојанственог женскња” пише да се „...почетак женске штампе може рачунати од *Магазина за књижевство, художество и моду* (1838)...” (Слободанка, Пековић, *Часописи по мери достојанственог женскиња: Женски часописи у Србији на почетку 20. века* (Нови Сад, Београд: Матица српска, Институт за књижевност и уметност, 2015), 349.

- 22 Крајем 19. века, постоје већ, на основу специјализације садржаја, три доминантне категорије женских часописа: морализаторско-поучни, модно-забавни и гласила женских друштава, као и њихове бројне поткатеорије: листови за младе жене, листови за домаћинство, женски верски листови, женски листови општег типа, листови женских занимања. (Неда Тодоровић, „Од штампе срца до штампе новчаника: савремени женски часописи”, *Књижевство* бр. 2 (2012). <http://www.knjizenstvo.rs/sr/casopisi/2012/zenska-knjizevnost-i-kultura/od-stampe-srca-do-stampe-novcanika-savremeni-zenski-casopisi#gsc.tab=0> (преузето 21. 9. 2022).

гућностима, шта и како могу да стварају и шта и како могу да мисле.”²³

Женска штампа у Србији први пут се појављује половином 19. века. Први часопис за српске жене²⁴ је *Воспитатељ женскій*, штампан је 1847. године у Београду; покренуо га је Матија Бан²⁵, тада васпитач деце кнеза Александра Карађорђевића.

- 23 Пековић, *Часописи по мери достојанственог женскиња: Женски часописи у Србији на почетку 20. века*, 11–12.
- 24 Први часопис на свету за жене је британски часопис *The Ladies Mercury*, покренут 1693. године.
- 25 Матија Бан је једна од најзанимљивијих личности 19. века и врло значајна за српску културу као спона између Србије и дубровачке културе.

Часопис²⁶ је био намењен „красном полу јужнословенских народа” са намером да помогне просвећивању српских жена.²⁷ Идеје Матије Бана биле су врло напредне за оно време и дочекан је са великим интересовањем. Садржи књижевне, али и едукативне прилоге, какви су поуке из медицине, текстови о васпитању и нези деце, о вођењу домаћинства. Такође су заступљене и теме из области етике, науке, историје, географије, али и вести о акцијама жена у свету, положају жене у словенским земљама.²⁸ Овакав концепт је наставио свој живот у *Домаћици*.

Други часопис за жене је *Домаћица*, покренут је 1879. године и излазио је континуирано све до 1941. године са једним прекидом за време Великог рата.

Домаћица је била орган Женског друштва²⁹ и њених подружница и не чуди што су на великом броју страна из-

26 Часопис *Воспитатель женскій* је штампан на славеносрпском језику, који је говорила образована српска грађанска класа крајем 18. и почетком 19. века, (предвуковском или неререформисаном) ћирилицом. Осим Матије Бана, у часопису су сарађивали и књижевници Милан Милићевић и Милорад Шапчанин. Изашла су само три броја. Претпоставке због чега је дошло до престанка излажења часописа су да је то због Мађарске револуције 1848. године или што је штампан на народном језику.

27 У *Посестрици* 1890. године (г1, бр.7, 8, стр. 107) је текст: „Изнађоше штампу и би светлост!” у коме пише: „Штампа је разгонила таму средњег века.” (Пековић, *Часописи по мери достојанственог женскиња: Женски часописи у Србији на почетку 20. века*, 8)

28 У рубрици (одељку) „Поученија домаћа” исписане су рубрике: „Правонаравије” (васпитање), „Учтивост” (бонтон), „Домовство” (домаћинство), „Лекарство домаће”, рубрика о васпитању деце.

29 Женско друштво основано је у Београду 1875. године покровитељством краљице Наталије, са циљем да помаже сиромашнима и болеснима, рањеницима и деци без родитељског старања. Ускоро се оснивају и подружнице у градовима широм Србије, па Друштво мења назив у Београдско женско друштво и његове подружнице.

Србији, и био је његово гласило, што је било готово правило да су женска друштва покретала своје часописе у којима су писали о својим активностима и о женским темама. *Домаћица* је била утицајна у јавности, што се потврђује њеним излагањем више од 60 година. Идејни творац часописа била је једна од најутицајнијих културно-просветних личности друге половине 19. и прве деценије 20. века, Катарина Миловук, управница Више женске школе, од које је потекла и иницијатива за оснивање (Београдског) Женског друштва. Заступала је традиционалне вредности патријархалног друштва и улоге жене у њему. Жена, по мишљењу *Домаћице*, требало је да има женску част, да је привржена породици и мужу, да гаји љубав према српској нацији. Припаднице Београдског женског друштва су сматрале да су жене и мушкарци једнаки, али да је жени главна улога мајке и супруге, да је кућа њено поље деловања. Садржај часописа је био конципиран по угледу на женске листове у свету, који су неговали „култ женствености”, па су у часопису биле и рубрике о хигијени, газдовању, одевању. Ове рубрике нису би-

---

и као такво изузетно значајно за развој женског покрета. За време свог седмодеценијског трајања било је активно на хуманитарном, националном, просветном и привредном плану и доприносило је очувању традиционалне женске радиности и унапређењу занатства. Било је много тога првог у његовом раду: покренуло је часопис *Домаћица*, основали су прву Раденичку (Занатску) школу (1879), у којој су се девојке спремале за кројачице, везиље и ткаље; прву Ђачку трпезу (1899), први Дом стараца (1900). Године 1882. покренуло је Пазар за излагање и продају производа домаће женске радиности. Друштво је помагало „сироте и невољне” (тј. физички и ментално хендикепиране особе), за време ратова организовало је радионице за израду одеће и санитарског материјала, организовало болнице. Било је узор другим женским удружењима и оставило је дубок траг у српској култури.

ле само по угледу из светских часописа, но из реалних потреба просвећивања Српкиња о савременом вођењу домаћинства (од уређења куће до васпитања деце), јер се Србија с напором извучила из заосталости османијске окупације.³¹ Тако се у *Домаћици* у рубрици „За кућу и кухињу” жене упућују у тајне успешног одгоја младих ћурића и неговање цвећа, а говори се и о узроцима муцања код деце.

Домаћица је објављивала и феминистичке теме; редовно је извештавала о догађањима у женским покретима широм света; али о еманципацији жена код нас први пут пише тек у трећој години свог излажења. Као подстицај изласку жене на јавну сцену био је и ангажман женских сарадника.

За *Домаћицу* су писале многе угледне жене тога времена, преваходно из грађанског миљеа, између осталих и Катарина Миловук, као и учитељица, преводилац са француског, чланица Београдског женског друштва и Кола српских сестара Љубица Луковић, најбоља српска трагеткиња 19. века, српска Сара Бернар, Милка Гргуrowa-Алексић, сликарка Полексија Тодоровић, чак и краљица Драга Обреновић.³²

31 Слободанка Пековић мисли да је сва „корисност“ савета који су делили часописи у ствари вид манипулације „јер су корисни савети обликовали свест читатељки и стварали не само одређену слику света по мери часописа, већ су сигурном руком моделирали лик па и изглед жене.” (Пековић, *Часописи по мери достојанственог женскиња: Женски часописи у Србији на почетку 20. века*, 10.)

32 „Грађански феминизам је био усмерен ка окупљању угледних жена у разна удружења у којима су жене својим радом у јавном простору себе одредиле као елиту, учитељски достојанствену групацију која је занемаривала раднице, а према сељанкама се односила као према популацији коју треба просвећивати.” (Пековић, *Часописи по мери достојанственог женскиња: Женски часописи у Србији на почетку 20. века*, 15.)

2.1. Феминистички почетак на страницама штампе

Феминистичка штампа на српском језику појављује се на подручју Војводине (тада део Аустро-Угарске монархије) и Кнежевине Србије. Преко ње можемо пратити појаву и развој феминистичких идеја, од самих почетака.³³ У часописима који су објављивани у Војводини многи чешће се помињу феминистички појмови: *женски покрет*, *женски питање* и *феминизам*, вероватно зато што је феминизам у Западној Европи већ био врло гласан и видљив.

„Идеје о праву жена на школовање, запошљавање и економску самосталност, промене положаја у браку, потреба за организовањем жена, културну и политичку једнакост жена и мушкараца први су пропагирани либерали у оквиру Уједињене омладине српске, који су окупили најумније Србе тог времена.³⁴ У Кнежевини Србији еманципаторске идеје су први пут доспеле у јавност преко листова *Матица*, *Млада Србадија* и *Раденик* Светозара Марковића, средином 60-их година 19. века. „Ове идеје нису одмах заживеле. Све до почетка 20. века у Србији је чврсто заступан став о различитим културним улогама мушкараца и жена.”³⁵

33 „Феминистичка штампа на српском језику, на подручју Војводине и Србије, у периоду 1886-1953. најаутентичнија је хроника развоја феминистичке теорије и праксе.” (Stojaković, *Rodna perspektiva i novinata antifašističkog fronta žena (1945-1953)*, 2013, 177).

34 Владан Ђорђевић, Јеврем Грујић, Светозар Милетић, Јован Јовановић Змај, Лаза Костић, Никола I Петровић, Марко Миљанов, Никола Пашић, Машо Врбица, Лазар Томановић, Владимир М. Јовановић, Валтазар Богишић.

35 Мирјана Сарић, Београдско женско друштво и часопис Домаћица 1875-1914. (Београд, 2018), 4. <http://147.91.75.9/manage/shares/ZRAD/IS3110181222.pdf> (преузето 21. 9. 2022).

Развој штампе намењене женама има два временска периода са више циклуса.³⁶

Први период почиње осамдесетих година 19. века када жене ступају на јавну сцену и започињу борбу за еманципацију сопственог положаја.³⁷ Други период почиње 1945. и наставља се 1946. доношењем Устава ФНРЈ (јануар 1946), где се законски регулише једнакост жена и мушкараца.

36 У првом периоду постоје циклуси: 1886-1914. и 1918-1941, а у другом: 1945-1953. и од 1953. и даље.

37 Жене оснивају засебне организације и покрећу сопствене листове. Појављују се прве новинарке и уреднице листова и дефинишу се сви захтеви које ће феминистички покрет преузети у борби за потпуну законску равноправност жена и мушкараца. Домаћица, Женски свет и Жена су први листови намењени женама на српском језику из

Све време феминистички листови су охрабривали активизам жена, улазак у јавну сферу и заговарали потребу редефинисања положаја жена у друштву. Међу њима је за феминистички покрет најзначајнији часопис *Жена*, јер се бавио проблемом женског питања (заговарао политичка права за жене: право гласа и право на рад).

Часопис *Жена* био је „месечни часопис за жене”, покренут 1911. године у Новом Саду и, са прекидом за време Великог рата, излазио до 1921. године. Часопис је покренула и уређивала Милица Томић (1859–1944), ћерка Светозара Милетића и жена Јаше Томића, истакнутих српских политичара. Била је једина жена на уредничком месту у то време.

Покренут је са намером да се бави „свима питањима, која се односе на живот жене и на позив њезин”. Поред прилога који су се тицали еманципације, женског образовања, права гласа, здравља, (сексуалне) хигијене итд., у часопису *Жена* објављивани су и књижевни прилози: приповетке, драме, поезија са елементима просветитељства и романтизма.

Часопис *Жена* био је лист општег типа, тј. није био уско окренут домаћинству, моди, омладини; али је био изразито фокусиран на специфичан положај жене *Српкиње*; одговор на питање женског идентитета тражио је окренут институцијама и држави; и редовно је преносио и вести из света које су се тицале, у најширем смислу, женског покрета.

Најзначајнији феминистички листови појављују се у циклусу 1918–1941. То је био период врло живе, добро организоване активности жена на плану борбе за сопствена права.

којих се може читати хронологија еманципације жена на простору Војводине и Србије.

Она се одвијала кроз грађанске и комунистичке организације жена.³⁸

Женски покрет је био најзначајнији глас представница либералног феминизма који је ујединио феминисткиње југословенског простора у борби за лична, породична и политичка права, за мир и демократију и против дуплих моралних стандарда (декриминализација проституције).

Лист се обраћао образованој запосленој жени која је напустила границе породичног простора и неповратно закорачила у јавну сферу. Акције које су предузимале спадале су у групу активности уобичајених за грађански парламентаризам: мирни протести, петиције, лобирање.³⁹

На страницама женске периодичне штампе појављује се синтагма *нова жена / модерна жена*⁴⁰. „Она се први пут јавља

---

38 Ана Коларић, *Жена, домаћица, мајка. Од те три речи зависи цео свет: анализа часописа Жена (1911–1921)* (Београд: Књиженство, 2011), 6. <http://www.knjizenstvo.rs/sr/casopisi/2011/zenska-knjizevnosti-kultura/zena-domacica-majka-od-te-tri-reci-zavisi-ceo-svet-analiza-casopisa-zena-1911-1921#gsc.tab=0> (преузето 21. 9. 2022).

39 Пековић, Часописи по мери достојанственог женскиња: Женски часописи у Србији на почетку 20. века, 37.

40 Ова синтагма нова жена појавила се 1894. године у два часописа на енглеском језику: у једној полемици која се водила на страницама „Северноамеричког прегледа“, и у чланку М. Иствуд „Нова жена у фикцији и у стварности“. Полемика у „Северноамеричком прегледу“ водила се између две британске књижевнице, Саре Гранд и Уиде (Ouida), које су писале под овим псеудонимима. Сара Гранд била је та која је сковала овај термин већ је у својим романима (програмски) промовисала ликове нових жена, почевши са том „праксом“ годину дана раније у роману „The Heavenly Twins“ (1893). После ове полемике употреба термина нова жена проширила се на популарне расправе о сексуалној и друштвеној политици. Ауторка чланка о новој жени у фикцији и у стварности, М. Иствуд, правила је разлику између те две фигуре, упозоравајући да је фикционална нова жена „креација хипер-

у енглеској периодици у последњој декади 19. века⁴¹ да би означила еманциповану жену за какву су се залагале представнице сифражетског покрета, али и одговарајућу књижевну јунакињу која је већ заузела значајан простор у популарној књижевности”, позната као Магда⁴², тј. јунакиња једне немачке драме којом се бавила Хелен Штекер, а која је у свом манифесту „Die moderne Frau, Skizze”, представила Магду као феминисткињу „само са више озбиљности и дубине– излази из заштићености очинске куће да извојује новчану независност – прве предуслове сваке врсте слободе.”⁴³

Нова жена новим стилем живљења и новим изгледом потцртавала је слободу којој је тежила (кратка коса, најчешће „бубикопф” фризура, цигарета и кратка сукња, омиљена музика цез) и овим баналностима, „умањивале су озбиљност женске еманципације. Међутим, они су само били израз нове тачке на агенди женске еманципације: сексуалног ослобађања”, што ће добити на тежини после Другог светског рата.⁴⁴

болично еманциповане женске бунтовне имажинације”, док је стварна нова жена нешто сасвим друго. (Станислава Бараћ, ‘Нова жена’ као медијски конструкт и књижевни лик: стварње феминистичког мита (Београд, 2013), 733–734). <https://www.scribd.com/document/401787388/Nova-%C5%BEena-kao-medijски-konstrukт-i-knji%С5%BEevni-lik-Stvaranje-feministi%С4%8Dkog-mita-Barac-pdf>, преузето 21. 9. 2022). Синтагму *модерна жена* користили су немачки теоретичари.

41 Примедба ауторке: 1893. и 1894.

42 Ова јунакиња постаје значајна и за Александру Колонтај, коју ће навести у своме есеју „Нова жена” (1913), јер је она као једна од оних нових жена „порушила традиције провинцијске буржоаске куће и бациле у лице рукавицу буржоаском моралу.” (Александра Колонтај, *Нова жена* (Београд: Модерна штампарија Р. М. Веснића, 1929), 9.

43 Бараћ, ‘Нова жена’ као медијски конструкт и књижевни лик: стварње феминистичког мита, 733.

44 Бараћ, ‘Нова жена’ као медијски конструкт и књижевни лик: стварње

У супротном табору, комунистичком, делује једна од најзначајнијих феминисткиња, Александра Колонтај, прва амбасадорка у историји светске дипломатије и блиска Лењина сарадница, која ће дати значајан и до данас, незаобилазан допринос развоју феминистичке мисли. Она је прво студијом *Нова жена* (1913), а потом и књигом *Нови морал и радничка класа* (Москва, 1919) насликала лик те *нове жене*: тежња ка образовању, економској и личној независности, политичким правима, и оно што је ново: то је неудата жена⁴⁵. *Нова жена* Колонтајеве је пети тип⁴⁶ жене „са самосталним захтевима на живот, јунакиња које своју личност доказују, јунакиња које протестују против општег заробљавања жене у држави, породици, друштву, које се боре за своја права као представнице свога пола.”⁴⁷ Неудата жена Колонтајеве је нова жена која обједињује представницу буржоаске класе и раднице. Капитализам ју је створио, али ће тек раскид са буржоаским друштвом и моралом довести до тога да нова жена буде призната као достојанствена личност.

Нова жена у српском друштву прво је рођена у српској штампи, унутар грађанског феминистичког покрета, у часо-

---

феминистичког мита, 736-737.

- 45 Јунакиња не мора да буде неудата жена, али је она еманциповани тип жене који узима слободу избора у односу на брак, за који руска ауторка тврди да је основна форма друштвене потчињености жене.
- 46 Дотадашњом књижевношћу доминирали су четири типа: 1. чедне девојке чији се „роман завршава добро успелом удајом”; 2. удате жене које пате због супруговог неверства или су га саме починиле; 3. уседелице које „оплакују несрећну љубав своје младости” и 4. проститутке. (Бараћ, ‘Нова жена’ као медијски конструкт и књижевни лик: стварње феминистичког мита, 739).
- 47 Колонтај, *Нова жена*, 5.

пису *Женски покрет*, 1920. године. Наиме, „почетком 20. века, рађа се још једна, специфична врста женских гласила, тзв. напредна женска штампа (*Једнакост*, Београд, 1910; *Жена данас*, Београд, 1936) коју, на иницијативу КПЈ, оснивају интелектуалке и раднице”.⁴⁸

Крај Првог светског рата, до тада најкрвавијег сукоба у људској историји, који је однео 15 милиона живота, ранио око 20 милиона људи и разорио светску привреду, а најтеже у Европи, осим мира донео је и разочарење у човека због зла које је носио у себи. На друштвеној сцени се појављује изгубљена генерација (мушкараца) и генерација жена која излази из дотадашњег патријархалног оквира и узима учешће у јавном и политичком животу. Лош положај жене отвара женско питање у свим сегментима и тражи радикално решење. Еманципација жена изискује промене у производним односима, реорганизацију породице, укључивање жена у привреду, ослобађање од кућног рада, заштиту мајке и детета, ослобађање женске сексуалности као део еманципације жена. У таквој друштвеној атмосфери, у Београду је 1919. године основано Друштво за просвећивање жене и заштиту њених права, које касније мења име у *Женски покрет*, а 1920. године покреће истоимени часопис *Женски покрет*, који је до 1927. године био орган тог Друштва.

3. Жена у огледалу штампе

Штампа, посебно она намењена женама, је право огледало епохе и немилосрдан показатељ економског стања, поли-

48 Тодоровић, Од штампе срца до штампе новчаника: савремени женски часописи. <http://www.knjizenstvo.rs/sr/casopisi/2012/zenska-knjizevnost-i-kultura/od-stampe-srca-do-stampe-novcanika-savremeni-zenski-casopisi#gsc.tab=0> (преузето 21. 9. 2022).

тичког, социјалног и друштвеног статуса жена, која је, пак непогрешива мера степена демократизације друштва.

Иако су Српкиње имале пристојан број година искуства у оснивању хуманитарних друштава, удруживања у женским заједницама, учествовања у покретању часописа, борбе за отварање женских школа, глас за равноправношћу са мушкарцима, је био она субверзивна бомба која је поцепала стереотипе о месту жене у друштву и била весник новог времена и слика културних односа и духовне климе епохе. Женски часописи, са мисијом да изграде посебан профил жене, градили су женске моделе и утицали на формирање јавног и приватног живота и били ретка прилика да се жене огласе у јавности, да стекну преко потребно самопоуздање и осећај заједништва и припадности.

Женски часописи су идеолошка сила са којом се увек рачунало, било да су просветитељски, поучни, помодни, или зачињени дневном политиком и тежили су да помогну својим читатељкама да премосте јаз између два света – света какав јесте и света какав би оне желеле да буде.⁴⁹ Но, не треба заборавити да је „феминизам који се у нашим часописима заговара [је] онај умереног типа, говори се о еманципацији, али оној која треба да оспособи жене да помажу.“⁵⁰

49 За време Великог рата феминисткиње су свој друштвени положај оставиле по страни и бесговорно се ставиле у службу своје државе и свог народа. Уочи и током Великог рата национализам достиже свој врхунац и унутар неких женских организација у зараћеним земљама. Историчарка Гизела Бок подсећа нас на речи Жан Мисме, сифражеткиње и уреднице часописа *La Francaise*, из 1914. године: „Докле год траје рат, дотле су и жене непријатеља наше непријатељице.“ Или речи Гертруд Бојмер 1915: „За нас се подразумева да за време националне борбе за опстанак ми, жене, припадамо нашем народу и само њему“. (Gizela Bok, *Žena u istoriji Evrope*. Beograd: Clio, 2005), 231.

50 Слободанка Пековић, „Женски часописи с почетка века“, у: Прилози

Сви се залажу за еманципацију, али су степен и квалитет еманципације различити. У оним конзервативнијим, еманципација се односи на 'кућни простор', односно на хигијену, просвећеност мајки и домаћица, у *Жени* еманципација подразумева и право да се огласе у јавности, али и подржавање суптилне женствености, док се у *Женском покрету* еманципација проширује на родну равноправност и на афирмацију жене саме у свим сегментима живота.

Анализом неколико часописа, насталих после Великог рата (*Женски покрет*, *Југословенска жена*, *Жена данас*) можемо закључити „да су се 'еманципаторски дискурси у овом периоду још увек тешко ослобађали свих традиционалних, конзервативних и дискриминаторских стереотипа'.⁵¹

3.1. Женски покрет (1920–1938)

Женски покрет слони за први југословенски феминистички часопис. Излазио је као гласило Друштва за просвећивање жене и заштиту њених права (1919)⁵² и штампан је са мањим прекидима све до 1938. године, и то је најдугочечији феминистички часопис прве половине XX века на овим просторима. Часопис је имао широк и хетероген сараднички круг и окупљао је феминисткиње из свих делова Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца/Југославије, бавио се различитим областима, о којима је објавио више од 2500 текстова.

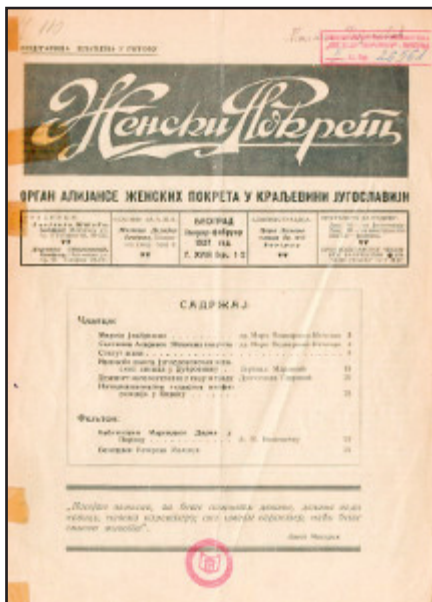
за историју српске књижевне периодике, уредник Александар Петров (Београд, Нови Сад: Институт за књижевност и уметност, Матица српска, 1990), 141.

51 Kolaric, *Rod, književnost i modernost u periodici s početka 20. veka: Žena (1911-1914) i The Freewoman (1911-1912)*, 81.

52 Друштво је прво основано у Београду, затим у Сарајеву, а након тога и у другим центрима новоформиране државе у Љубљани и Загребу.

Доносио је извештаје о раду Удружења (организовање курсева за неписмене, курсева кројења и шивења, домаћичке школе). Све време свог постојања часопис је објављивао ин-

формације о иницијативама и борби жена за бољи положај широм света и код нас, што је карактеристика ове штампе. Залагао се за *нову жену* у модерном духу рационализма подвлачећи разлику са традиционалном, патријархалном женом, користио је два писма и три језика (српски, хрватски словеначки) уклапајући се у друштвени и идеолошки концепт Краљевине Југославије. У часопису *Женски покрет* доминантан је текстуални садржај са свега неколико илустрација-фотографија током готово дводеценијског излажења.⁵³ Слика *Нове жене* је идеализована и везује се за лик интелектуалке, што је елитистички приступ, с обзиром на малобројност писмених и образованих жена.

На својим страницама приказао је *Нову жену* Александре Колонтај и једна од сарадница, Десанка Цветковић је исписала својеврстан манифест феминизма преко манифеста Колонтајеве: „Без обзира на све то Нова Жена ће се родити и код нас. И то не у некој свили, у сјају раскошно украшених одаја, у атмосфери нерада и разврата. Тамо где точак машине немилосрдно упреже жену у јарам најамног рада, где се девојке заједно са мушкарцима тискају кроз канцеларије да зараде парче хлеба, где жена служи науци и уметности исто као и мушкарац. Тамо ће се родити Нова Жена”⁵⁴

Самим тим што је био гласило Друштва за просвећивање жене и заштиту њених права (касније Алијансе женских покрета у Краљевини СХС/Југославији), просвећивање жена и заштита њених права се наметнуо као главни друштвени за-

53 Прва фотографија објављена 1924. године у *Женском покрету* била фотографија Ксеније Атанасијевић, доктора философије и прве жене професора на Београдском универзитету.

54 Женски покрет, бр. 11, 12 (1922): 347.

датак. „Током свих година излажења, од 1920. до 1938. године, овај часопис је инсистирао на новим и радикалним променама у друштвеном положају жене.”⁵⁵

У тексту *За нови смер у феминистичком покрету*, Алојзија Штеби овако оцењује развој феминизма код нас: „Наша шири јавност се мало интересује за феминистички покрет уопште, а нарочито за феминистички покрет у нашој земљи. Разлога за такву појаву има много. Индиферентност, моћ традиције, разни конвенционални назори о жениним способностима, наше нездраве политичке и социјалне прилике, које црпе своју животну моћ у обожавању материалне снаге, а не у обожавању духовне снаге, не дозвољавају оним женама, које су свесне својих задатака, дужности и права, да снажније крче пут за своју делатност.”⁵⁶

Освајање простора јавног рада, оствареност жене у свом послу и економска независност били су за *Женски покрет*, као и за Колонтајеву, предуслов стварања нове жене, без кога сâмо сексуално ослобађање није довољно. Историчарка уметности Миланка Тодић истиче и важност начина писања имена нове жене, јер „велико почетно слово којим се у *Женском покрету*, указује на феномен Нове Жене, као застава на јарболу, визуелно упозорава читаоца да мора другим очима гледати Нову Жену и да је не сме превидети или сметнути с ума. Нова Жена дакле, семантички и визуелно, није исто што и нова жена. [...]. Та велика слова су, такође, и смишљено постављени упозоравајући сигнали којима се издваја и наглашава рођење Нове

55 Јованка Пољак и Оливера Иванова, *Женски покрет (1920–1938)*: Библиографија (Београд: Институт за књижевност и уметност, 2019), 31.

56 *Женски покрет*, год.V, св. 7 (15. септембар 1925): 241–242.

Жене, која ће тек доћи на место оне традиционалне или старе жене.⁵⁷

3.2. Југословенска жена (1931–1934)

Појава часописа који су били несумњиве феминистичке провинијенције је отворено показала да је женска штампа, на овај или онај начин, од самих почетака била ангажована и усмерена ка остваривању одређених идеја које је промовисала.

Часопис *Југословенска жена* излази од 21. новембра 1931. године, а уређује га Словенка Зофка Кведер-Деметровић.

Пропагирао је идеју југословенства и равноправност жена и мушкараца у свим сферама.

У тексту *Нова жена у новој држави* Милан Прибићевић каже да „прогрес захтева да не буде угњетаваних: ни народа, ни класа ни сполова. Корист наша народна и државна тражи, да жена наша са својим способностима уђе у наш државни живот и са правом и дужностима, да са нама мушкима, заједно израђује наше законодавство и управља са нашом државом. Тражимо то и прикупљамо за културну битку, за бољи живот нашега народа, улажимо све снаге. Хоћемо и памет жене, њену вредноћу и осећајност, да имамо за тај велики циљ.”⁵⁸

Жене траже иста наследна права, да за исти посао који раде са мушкарцима буду исто плаћене. А узрок такве ситуације жене у друштву је јер „мушкарац је стварао законе. Он није хтео да у жени има конкурента, а онда где му је природом ствари и природом друштва постала конкуренца, он је покуша-

57 Миланка Тодић, *Нова жена или робињца луксуза: насловне стране женских часописа у Србији (1920–1940)*, 2009, 146, https://www.mpu.rs/zbornik/pdf/zbornik_4/14.pdf (преузето 21. 9. 2022).

58 *Југословенска жена*, бр. 4 (1931): 130.

вао да је ограничи.”⁵⁹. Доноси чланке о раду женских удружења. Чланице ових удружења се боре за право на образовање уопште и посебно на похађање традиционално „мушких школа” – градитељске, трговачке академије, господарске и обртне школе.⁶⁰

Доста текстова говори о послератном моралу, тачније кршењу моралних норми и „слободном” понашању жена. У *Југословенској жени* пажњу привлачи текст Маријана Шерта из Ердвика, под називом *Морал на селу*, који говори о погубном утицају варошког начина живота који се на селу огледао у промени начина понашања, одеће, „од припростог начина живота, који се састојао у раду, молитви и уживању плодова својега рада није остало ништа. Преотеше мах зле стране градског живота, пијанчевање, картање, беспосличење”, а посебно су се промениле жене које више „не чувају кућни праг и образе оца, мужа и брата”,⁶¹ него се баве шверцом и због разузданог живота обољевају од венеричних болести.

3.3. Жена данас (1936–1981)

У истој равни политичке пропаганде, на иницијативу КПЈ покренут је у јесен 1936. године часопис *Жена данас*, као легални и независни лист са задатком да пробуди и подиже политичку свест жена Југославије, да их подстиче у борби за њихова права, да им помаже у проналажењу организационих облика борбе за равноправност. Поверен је групи младих комунисткиња из Омладинске секције Женског покрета. То је изразито политички ангажован лист на страни левице.

59 Југословенска жена, бр. 5 (1932): 181.

60 Југословенска жена, бр. 1(1931): 43.

61 Југословенска жена, бр. 2 (1931): 78.

Забрањен је 1940. године, и тек у јуну 1945. године Антифашистички фронт жена (АФЖ) поново покреће његово издажење и излазио је до 1981. године.

Жена данас је био најугледнији АФЖ лист који се истицао како визуелним идентитетом (фотографије, квалитет папира) тако и садржином коју су осмишљавале уреднице и сараднице које су припадале интелектуалној и комунистичкој елити (Митра Митровић и Блаженка Мимица). *Жена данас* поставила је стандарде за све друге листове. О посебности мисије коју је лист имао у социјалистичкој Југославији Митра Митровић је у тексту *О Жени данас* написала: „Много значи када се за један лист може рећи да није само тумачио, само упознавао већ

да је снагом властитог утицаја могао и повести жене у борбу за конкретне, одређене циљеве [...] морала би се извести оцена о ванредном оптимизму, савести и самопрегору који су оне уносиле и данас уносе у борбу за победу свега што је прогресивно.”

У уводној речи првог броја часописа *Жена данас* наводи се пример земаља у којима жене већ имају право гласа и могућност активног учешћа у јавном и политичком животу, али се напомиње да та права њима нису поклоњена него су се за њих жене избориле.

Часописи тог времена око себе окупљају жене из различитих друштвених слојева, из свих крајева земље, различите националности и верског опредељења „[...] које су гладне не само хлеба, него и знања. Па и та неука и неписмена жена горе на планини, раднице доле у граду, у фабрици, чиновнице по разним уредима, свесно или несвјесно носе у себи протест против таквог живота, носе жељу да збаце са себе тај јарам, да се тргну и крену путем бољег и вреднијег живота.”⁶²

3.4. *Зора* (1945–1961)

Зора је часопис који је наставио да промовише женско питање и женска права али изричито са становишта комунистичке идеологије.⁶³

Излази 1945. године као гласило организација АФЖ⁶⁴ Србије све до 1961. године, када престаје да излази јер се Савез

62 *Жена данас*, бр.24 (август–септембар 1939): 3.

63 Вида Томшич, најзначајнија ауторка политичких текстова о женској ситуацији у АФЖ штампи у социјалистичкој Југославији у периоду 1948–1953, никад није оспорила идеолошки приступ који је женско питање разматрао у оквиру положаја радничке класе.

64 АФЖ Југославије основан је у децембру 1942. у Босанском Петровцу, са циљем да окупи жене у борби против нациста под руководством

женских друштава угасио. Уреднице *Зоре* биле су жене које заступају комунистичку идеологију и саме пишу политичке текстове, извештаје и репортаже за лист. То су биле лидерке АФЖ-а, високе функционерке КПЈ и КПС: Спасенија Цана Бабовић, Вида Томшич, Ванда Новосел, Митра Митровић, Милка Минић. „Радило се о политичком приоритету јер је било потребно окупити жене и активирати их на плану изградње и обнове земље и укључењу у политички живот, па је сасвим разумљиво што је АФЖ штампа коришћена као најзначајнији канал преношења порука и креирања улога намењених женама.”⁶⁵

Članice "Prve župske udarne brigade". *Zora* avgust (1949)

Комунистичке партије Југославије. Већ је током НОБ-а било јасно да је борба против нацизма подразумевала и борбу за праведније друштво у коме ће жене имати активну улогу. Радило се о идеолошкој и политичкој платформи КПЈ о равноправности жена и мушкараца у свим сегментима живота и рада.

65 Stojaković, *Rodna perspektiva u novinama antifašističkog fronta žena (1945–1953)*, 39.

Зора је доносила политичке коментаре актуелних ситуација који треба да пренесу идеолошки став КПЈ и недвосмислено укажу на правац деловања или „правилан” став појединаца и појединки⁶⁶, али и свих фронтских организација; извештаје са конгреса КПЈ и других државних органа, биографије комуниста, пригодне текстове поводом јубилеја- битака и других историјских догађаја, панегирике Ј. Б. Титу у којима се пружа недвосмислена подршка за начин и модел изградње социјализма.

АФЖ⁶⁷ је у ратном периоду 1942–1944, на територији где је деловао Народно-ослободилачки покрет, штампао око тридесет листова, који су имали важну идеолошку улогу у заступању комунистичку идеологију, штосе наставила и по ослобођењу, посебно у периоду 1945–1953. Оно што разликује ову штампу за жене од штампе ранијих периода је да је женско питање посматрано као класно и није се разматрало ван система радничке класе, зато што се мера женске еманципације одређивала на права из области рада, а све, апсолутно све, је било прожето комунистичком идеологијом.⁶⁸

---

66 Правилан став или пут је значило да особа или група дела у складу са претходно јасно означеним ставом КПЈ и у складу са тако постављеним задацима.

67 Митра Митровић залагала се за постојање АФЖ-а са образложењем да то није организација која се „искључиво бави питањем жена, већ (је то) покрет који је окупио жене у борби читавог народа против окупатора”. (Stojaković, *Rodna perspektiva u novinama antifašističkog fronta žena (1945–1953)*, 42). Ценећи да жене полазе из изразито подређене позиције у друштву, Митра Митровић је сматрала да ће се најшири слој жена, захваљујући АФЖ-у, лакше и ефикасније укључити у јавни и политички живот .

68 О тим искушењима у вези са правима жена, али и са потребом да постоји једна посебна организација жена висока функционерка КПЈ,

Анализом садржаја листа *Зора* показује да је публика (циљна група) била изразито хетерогена чиниле су је жене различитих социо-културних кругова. Док су Војвођанке улазиле у фабрике, задруге, институције власти, дотле је део жена из Косовскометохијске области скидао фереће или напуштао куће по први пут.

Уставом из 1946, у политичком животу земље, жене постају важна интересна група, што показује и листа кандидата Народног фронта Југославије за народне посланике за савезне органе, на којој су по први пут биле жене и становништво старије од 18 година. Да су се услови живота и рада за жене трајно променили сведочио је и највећи ауторитет, маршал и председник Југославије Јосип Броз Тито, који је женама и мушкарцима антифашистима поручио да је у социјалистичкој Југославији положај жена неповратно промењен. Масован излазак жена у јавну сферу у периоду 1945-1950. једна је од кључних особености друштвеног и привредног живота социјалистичке Југославије и донео је једну нову ситуацију да су жене сада активне на редовном послу, код куће и као друштвено-политичке раднице. Женама су идеолошким и партијским одлукама биле намењене активне улоге у креи-

---

Митра Митровић је записала: „Коме буде требало да и тачно забележи датум кад су то жене Југославије стекле једнака политичка и грађанска права, може слободно ставити: 29. новембра 1943. године, на дан када су донесене Одлуке АВНОЈ-а... тако је за жене Југославије једном заувек скинуто с дневног реда питање њихове равноправности. Жене су у социјалистичкој Југославији избориле право да 'равноправно учествују у животу свог народа [...] и пре него што је написан икакав закон' [...] то право је постало свакодневни живот и пракса.” (Stojaković, *Rodna perspektiva u novinama antifašističkog fronta žena (1945-1953)*, 41).

рању друштвено-економске сфере. Може се рећи да су нове женске улоге (радница, ударница, задругарка, политички активна жена...) додате већ традиционалним женским улогама (супруга, мајка, домаћица) што је довело до двоструке оптерећености жена, али је досегнут висок степен равноправности којој су тежиле.

Устав Федеративне Народне Републике Југославије донет је 31. јануара 1946. (чл. 24) гарантовао је равноправност жена. Жене су равноправне са мушкарцима у свим подручјима државног, привредног и друштвено-политичког живота. За исти рад жене биле су плаћене, као и мушкарци, а уживале су посебну заштиту у радном односу као мајке (на пример: право мајке на плаћено породилско одсуство).

Жене су у социјалистичкој Југославији по први пут избориле политичка права што значи да су све пунолетне жене имале потпуно бирачко право (да бирају и да буду биране) у све органе народне власти и да су им све јавне функције биле доступне под истим условима као што су доступне и мушкарцима.

Донети су нови закони из области личног и породичног права који су били у сагласности

са Уставом ФНРЈ. Закон о браку омогућавао је жени „да задржи своје девојачко презиме, да муж дода своме презимену женино, жена је располагала делом имовине коју је унела у брак и равноправно управљала имовином коју је са мужем стекла у браку [...] Женска деца су у погледу наслеђивања потпуно изједначена са мушком[...] а жена је равноправни наследник са децом и браћом и сестрама умрлог супруга... ”⁶⁹

На фотографијама које су дате на насловним странама АФЖ штампе углавном су представљене жене у активним улогама: политичарке, задругарке, раднице за стројевима, спортисткиње. И визуелно АФЖ штампа је слала јасну поруку да жена треба да буде на свим местима у друштву и да је то остварив циљ.

4. Закључак

Периодика за жене у Србији је за један век, из земље која се тек ослободила од вишевековног ропства, преживела два Балканска и два светска рата, победила нацизам, прешла је пут од листова који жену виде у патријархалном окружењу (кућа, породица, потчињена мужу и мушкарцу уопште) до штампе, чији су уредници – жене, а читатељке у потпуности изједначене у правима (и обавезама) са мушкарцима.

У раду смо представили часописе чија је сврха покретања да подрже жену и њену еманципацију, јер је феминистички покрет убрзао решавање женског питања у Србији. Феминистичка штампа је покренула две теме: ослобађање жена од покорности мушкарцу, друштвена еманципација жене као бића које може да допринесе развоју тог друштва, и жена, као други људски род, са својим специфичним интересовањима и потребама, типичним за њу, као жену, као естетско биће, а то су савети о моди, козметици, нези деце, па рецепти, уређење стана, бонтон...

Питања која су постављана, теме које су покретане су била она питања и оне теме које су биле на дневном реду у Европи и САД. Српкиње, али и цело друштво, трудило се да ухвати корак са тада савременим светом и премости векове заосталих у османском и аустро-угарском ропству. Штампа је

предано пратила жене на том путу еманципације и доприни-сила немерљиво да оне постану активни чланови друштва и носиоци промена у њему.

Литература:

1. Бараћ, Станислава. Нова жена као медијски конструкт и књижевни лик: стварње феминистичког мита. Београд, 2013.
2. <https://www.scribd.com/document/401787388/Nova-%C5%BEena-ka00-medijski-konstruk-t-i-knji%C5%BEevni-lik-Stvaranje-feministi%C4%8Dkog-mita-Barac-pdf> (преузето 21. 9. 2022).
3. Bok, Gizela. *Žena u istoriji Evrope*. Beograd: Clio, 2005.
4. Воџиновић, Neda *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*. Beograd: „Devedesetčetvrta” i *Žene u crnom*, 1996.
5. Декларација о правима човека и грађанина https://sr.wikipedia.org/sr_%D0%94%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%20%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D0%B0%20%D1%87%D0%BE%D0%B2-%D0%B5%D0%BA%D0%B0%20%D0%B8%20%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%92%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%BD%D0%B0
6. *Домаћица*. Београд: Београдско женско друштво, 1879–1941.
7. *Жена данас*. Београд, 1936–1941, 1943–1981.
8. *Женски покрет*. Београд: Друштво за просвећивање жене и заштиту њених права, 1920–1938.
9. *Зора*. Београд: АФЖ Србије, 1945–1961.
10. Кисић, Милица. *Српска штампана 1768-1995: историјско-библиографски преглед*. Београд: Медија центар, 1996.

11. Колонтај, Александра. *Нова жена*. Београд: Модерна штампарија Р. М. Веснића, 1922.
12. Kolarić, Ana Z. *Rod, književnost i modernost u periodici s početka 20. veka: Žena (1911–1914) i The Freewoman (1911–1912): doktorska disertacija*, Београд, 2015. <https://nardus.mppn.gov.rs/handle/123456789/4970> (преузето 21. 9. 2022).
13. Коларић, Ана. „Жена, домаћица, мајка. Од те три речи зависи цео свет’: анализа часописа Жена (1911–1921)”. *Књиженство, часопис за студије књижевности, рода и културе* год. 1, бр. 1 (2011). <http://www.knjizenstvo.rs/sr/casopisi/2011/zenska-knjizevnost-i-kultura/zena-domacica-majka-od-te-tri-reci-zavisi-ceo-svet-analiza-casopisa-zena-1911-1921#gsc.tab=0> (преузето 21. 9. 2022).
14. *Југословенска жена*. Београд, 1931–1934.
15. Пековић, Слободанка. *Женски часописи с почетка века. У: Прилози за историју српске књижевне периодике*, Александар Петров, ур. Београд, Нови Сад: Институт за књижевност и уметност, Матица српска, 1990.
16. Пековић, Слободанка. *Часописи по мери достојанственог женскиња: Женски часописи у Србији на почетку 20. века*. Нови Сад, Београд: Матица српска, Институт за књижевност и уметност, 2015.
17. Скерлић, Јован. *Историјски преглед српске штампе (1791–1914)*. Београд: издање Српског новинарског удружења, 1911.
18. Пољак, Јованка и Оливера Иванова. *Женски покрет (1920–1938): Библиографија*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2019.
19. Сариф, Мирјана. *Београдско женско друштво и часопис Домаћица 1875–1914*. Београд, 2018. <http://147.91.75.9/manage/shares/ZRAD/IS3110181222.pdf> (преузето 21. 9. 2022).

20. Столић, Ана. *Сестре Српкиње: појава покрета за еманципацију жена и феминизма у Краљевини Србији*. Београд: Еволута, 2015.
21. Столић, Ана. „Предговор” у *Улога жене: феминистичка гледишта Јаше Томића*, Јаша Томић, прир. Ана Столић. Нови Сад: Прометеј, 2006.
22. Stojaković, Gordana. *Rodna perspektiva u novinama antifašističkog fronta žena (1945-1953)*. 2013.
23. https://ravnopravnost.org.rs/wp-content/uploads/2017/02/13-rodna_perspektiva_u_novinama_Antifastistickog_fronta_zena_Gordana_Stojakovic.pdf (преузето 21. 9. 2022).
24. Тодић, Миланка. *Нова жена или робњица луксуза: насловне стране женских часописа у Србији (1920–1940)*, 2009. https://www.mpu.rs/zbornik/pdf/zbornik_4/14.pdf (преузето 21. 9. 2022).
25. Тодоровић, Неда. *Од штампе срца до штампе новчаника: савремени женски часописи. Књиженство, часопис за студије књижевности, рода и културе* год. 2, бр. 2 (2012).
26. <http://www.knjizenstvo.rs/sr/casopisi/2012/zenska-knjizevnost-i-kultura/od-stampe-srca-do-stampe-novcanika-savremeni-zenski-casopisi#gsc.tab=0> (преузето 21. 9. 2022).

Milanka Babić Vukadinov

Belgrade City Library

milabv@gmail.com

**THE SCENT OF A WOMAN IN THE LIBRARY:
FEMINIST MAGAZINES IN SERBIAN
PERIODICALS: 1918–1945**

Summary: After the First World War, all the basics of social life were shaken, and in such a situation a large number of women were activated, who went beyond the previous patriarchal framework and took part in public and political life. The focus of society is the bad position of women, which requires engagement in her emancipation, ie. opening and resolving the women's issue. Following their social task "for the enlightenment of women and the protection of their rights" all the time magazines of feminist orientation: *Ženski pokret* (*Women's Movement*, 1920), *Jugoslovenska žena* (*Yugoslav Woman*, 1931), *Žena danas* (*Woman Today*, 1936) and *Zora* (*Dawn*, 1945), try to send the necessity of changing the social position of women and themselves by helping the affirmation of the marginalized half of humanity, whose emancipation is the first condition for the emancipation of the whole society.

Keywords: Serbian periodicals for women, women's issue, feminism.